

ETÜMOLOOGILISI MÄRKMEID (XI)

Suvejuttu *er*-liitsõnadest

UDO UIBO

*Ju öitsvad kõik hellerheinad,
Õrn õhetab õierpuu,
Kõik metsad ja taevaseinad
Kui muinasjutus nad ju.*

(Anna Haava)

Eesti keeles leidub rohkesti liitsõnu, mille esi- või järelosa on seotud, ehk teisiti öeldes, ei figureeri iseseisva sõnana. 1976. aasta õigekeelsussõnaraamatule tuginedes on Ülle Viks esitanud niisuguste liitsõnade esi- ja järelkomponentide nimekirja, mis hõlmab kaheksateist kaheveerulist lehekülge, igal leheküljel sadakond sõna (Viks 1992: 799–816). Liitsõnade seotud esikomponente on loetletud seitsmel leheküljel. Nende hulgas moodustavad silmahakkava rühma *er*-lõpulise esiosaga sõnad: *ahervare* ~ *ahervars*, *angeruss*, *angervaks*, *bürgermeister*, *eiderhani*, *ellerhein* ~ *hellerhein*, *ingertera*, *jõngermann*, *kaadervärk*, *kammerhärria*, *kammerkontsert*, *kammerkoor*, *kammermuusika*, *kammerstiil*, *kammerklaver*, *kikerhernes*, *klaperjaht*, *kollerveski*, *kotermann*, *kukerpall*, *kukerpallitama*, *kukerpuu*, *kukerkuuti* (*lööma*), *kullerkupp*, *leierkast*, *pillerkaar*, *pillerkaaritama*, *pürjermeister*, *sahker-mahker*, *saterkuub*, *sihverplaat*, *songermaa*, *takerkarv*, *tallermaa*, *tõngermää*, *tühermaa*, *uperkuut*, *uperpall*, *uperpallitama*, *uperkuuti* (*lendama*), *vaaderpass*, *vandersell*, *viherpuu*, *vikerforell*, *vikerkaar*, *vikerkest*, *vikerraadio*.

Suur osa sellest nimekirjast on läbinähtavad hilislaenud, enamasti ülem-saksa keelest (*bürgermeister*, *kammerhärria*, *leierkast*, *sihverplaat* jt), aga ka alamsaksa (*vaaderpass*), rootsi (*kullerkupp*) ja vene keelest (*sahker-mahker*). Seejuures võib sõna olla laenatud tervikuna (*jõngermann*, *kaadervärk*, *klaperjaht*, *sihverplaat* jt) või on üle võetud üksnes selle esiosa ja teine on tõlgitud (*eiderhani*, *kikerhernes*, *kollerveski*, *saterkuub* jt). Paar sõna on terminoloogilised neologismid (*angeruss* → *anger-jas*, *ingertera* → *inger-jas*, *takerkarv* → *taker-dama*). Ja on ka näpuotsa täis sõnu, mille esikomponendile saab leida vaste lähisugulaskeeltest, olgu siis päris selge, nagu sõnadel *angervaks* (vrd soome *angervo* 'enelas' jt; SSA 1: 75) ning *kuker-* ja *uperpall* jms (vrd soome *kuperkeikka*, karjala *kukkeriukku*, vepsa *kukiriukku* 'kukerpall' jt; SSA 1:

444), või mõnevõrra tõlgendusliku, nagu sõnal *viherpuu* (vrd soome *vihreä* 'roheline', vepsa *viher* 'haljas, roheline', liivi *vī'ri* 'kollane' jt; SSA 3: 438). Soome etümoloogiasõnaraamat eesti *viherpuu*'d nendega ei ühenda, küll aga oletab ettevaatlikult etümoloogilist seost Julius Mägiste (EEW XII: 3810).¹

Kui jätta kõrvale ilmsed uuslaenu, keelekorralduslik uudislooming ja sõnad, mille esiosal leidub enam-vähem usutav vana vaste sugulaskeeltes, jäävad järele *ahervare* ~ *ahervars*, (*h*)*ellerhein*, *kukerpuu*, *pillerkaar* (ja selle tuletis *pillerkaaritama*), *songermaa*, *tallermaa*, *tõngermaa*, *tühermaa* ja *vikerkaar*. Näib, et need sõnad on oma kuju saanud puhtalt eesti keeles. Paistab kohe silma, et nende hulgas on selliseid, mille tõlgendamine ei valmista raskusi. Kõigepealt kuulub siia sõna *tühermaa*. See praegu üldkäibiv sõna on päris uus ja levinud alles XX sajandil (puudub Wiedemanni ja Saareste sõnaraamatust ja on ka „Väikesele murdesõnastikule” tundmatu; esimese õigekeelsussõnaraamatuna fikseerib selle ÕS 1976). On selge, et *tühermaa* on 'tühi maa' ja *tüher-* pole midagi muud kui tuletis sõnast *tühi*. Asendus *je > e* (*tüher*-pro *tühjer-*) jäljendab vanu rahvakeele reegleid, mis *je*-ühendit ei sallinud (nii ka tuletises *tühe* : *tüheme*, mitte *tühje* : *tühjeme*). Vanemad, murdekeelse alusega, aga samuti läbipaistvad sõnad on *songermaa*, *tallermaa* ja *tõngermaa*: *songer-* on tuletis sõnast *songima*, *taller-* sõnast *tallama* (vrd Wiedemann 1893: 1114 *hōste taller-mā* 'von Pferden zertretener Boden' ehk 'hobuste tallatud maa') ja *tõngermaa* sõnast *tõnguma*. Erinevalt *tüher*-tüvest sõnas *tühermaa* võib aga *songer-*, *taller-* ja *tõnger*-tüve kohta sõnades *songermaa*, *tallermaa* ja *tõngermaa* küsida, kas need on sugenenud päris tühjale kohale või on nende teket toetanud samalt tuletusaluselt lähtuvad verbid *songerdama*, *tallerdama* ja *tõngerdama*. Näib siiski, et vähegi arvestataval määral saaks sellest kõnelda ainult verbi *tallerdama* 'tallama' puhul, mida „Väike murdesõnastik” on registreerinud 15 murrakust (VMS II: 483); *songerdama* 'segaselt rääkima; puiklema' (VMS II: 428 Kuu, PJg) ja *tõngerdama* 'askeldama' (VMS II: 572 Juu) paistavad olevat üsnagi efemeersed juhumoodustised, mida on registreeritud vaid ühest-kahest kihelkonnast. Kuid ka *tallermaa* ja *tallerdama* puhul jääb küsitavaks, kumb neist sündis varem ja kumb neist kumma tekkele tuge võis pakkuda, kui üldse pakkus.

Sõnade *songermaa*, *tallermaa* ja *tõngermaa* esiosa on varemgi seotud verbidega *songima*, *tallama* ja *tõnguma* (EEW IX: 2851–2852; X: 3057–3058; XI: 341). Kui kõnealusel juhul kipub Julius Mägiste siiski eeldama, et liit-sõnade *er*-lõpulised esikomponendid lähtuvad alusverbi *rda*-liitega tuletisest (*taller-dama* → *taller-maa*) või on moodustatud nende analoogial, siis sõna *kukerpuu* käsitlevas artiklis võrdleb ta „etümoloogiliselt ebaselget” esikomponenti *kuker-* sõnadega *kukk*, *-u* MURD 'sigimik, käbi, pung, kupar' (= soome *kukka* 'õis, lill') ja *kukk*, *-e* 'kodulind' ja ütleb sõnaselgelt, et tegemist võib olla emma-kumma sõna *er*-liitelise tuletisega (EEW IV: 1025–1026). Ka sõna

¹ See oletus väärrib toetust. Vastete olemasolu ühelt poolt vepsa ja teiselt poolt liivi keeles on sõna varasema üldläänemeresoomelise leviku kindel tunnus. Järelikult on eesti keeles see iidne sõna, mille rohelist ~ kollast värvi tähistaval tüvel leidub vasteid vähemalt permi keelteni (UEW II: 823–824), taandunud uuemate tuletiste *kollane* ja *roheline* eest. Kui aga selle sõna varasemat olemasolu eesti keeles tunnustada, siis on paremat kandidaati *viherpuu* esiosa etümoloogiliseks tõlgendamiseks raske leida: seda eelkõige häälikulisest küljest, aga ka tähendus on igati sobiv (türn- ehk viherpuu õied on, nagu ka J. Mägiste märgeb, rohekad või kollased).

(*hellerhein* esiosa *heller-* peab ta tuletiseks sõnast *hell* 'örn' (EEW I: 329).² Lisagem niisuguste tuletiste võimalikkuse kinnituseks Anna Haava isikliku sõnamoodustise *õierpuu* 'õispuu' eespool tsiteeritud salmist (kogus „Meie päevist” [1920] ilmunud luuletus on dateeritud 1918. aastaga; vt: Haava 2008: 382) ning ilukirjandusest silmajäänud väikese levikuga Lääne-Eesti murdekeelendi *niidermaa* 'niidumaa' (VMS II: 85 Mar, Mär, Kse). Murretest tuge otsides võiks läbipaistvate näidete hulka ilmselt suurendada, aga asjasse puutuva murdesõnavara ammendav käsitlus pole siinsete märkmete eesmärk.

Nende märkmete eesmärk on jõuda sinna, kuhu nüüd lõpuks jõuamegi: järelejäänud kolme sõna *ahervare* ~ *ahervars*, *pillerkaar* ja *vikerkaar* etümoloogiani. Püüan uurida, kas nende esikomponendid võiksid olla samasugused substantiivse lähtekohaga *er*-tuletised, nagu on sõnades *niidermaa*, *tühermaa* ja *õierpuu*. Ütlen ettehaaravalt, et kahel juhul (*pillerkaar* ja *vikerkaar*) on Julius Mägiste minu arusaamist mööda õige etümoloogia juba esitanud ning õigupoolest on ta selle võimalusele vihjanud ka kolmandal juhul (*ahervare*), ent üksnes põgusalt ja möödaminnes. Olgu alljärgnevad read osalt tema etümoloogiliste otsingute toetuseks ja kinnituseks, osalt täpsustuseks ja täiendavate kaalutluste esitamiseks, osalt vastuvaidlemiseks ja korrigeerimiseks. Vaadakem neid sõnu ükshaaval.

ahervare 'põlenud hoone(te) (kivi)jäänused' ~ ***ahervars*** HRV 'ahervare' (EKSS 1: 48). Murretest on sama mõistet või sellest lähtuvaid mõisteid registreeritud ka kujul *ahjuvare*, *ahjuvars*, *ahivars*, tuletistena *ahervarröstik* 'ahervare' (Rõu), *aherik* 'ahervare' (Amb, Ksi, Pil, Hls, Krk), *ahermik* 'kivihunnik' (Lüg), elliptiliselt *aher* 'kivihunnik' (Krk) ja variandina *ahevare* 'ahervare' (Aud). Sisuliselt kuulub siia ka teistsuguse järelkomponendiga *ahikotus* 'ohverdamispaik'³ (Trv; *kotus* eL 'koht'; vt VMS I: 21). Eesti leksikograafilise kirjavarasse ilmub selle mõiste kajastus XVIII sajandi algul, kõigepealt S. H. Vestringi käsikirjalisse eesti-saksa sõnaraamatusse (hinnanguliselt 1710–1730) kujul *Ahjo Warre* 'Der überbleibsel Stein Hauffen vom alten Offen' ['vana ahju kivijäänused'] (Vestring 1998: 283) ja J. C. Clare käsikirjalisse lõuna-eesti-saksa sõnaraamatusse kujul *ahjo warre* 'rudera eines Ofens' ['ahju rusud'] (Clare 1730: 297). Sõna lõpposa varieerimist – *ahjo wars* od. *warre* 'alte Ofenstelle' ['vana ahjukoht'] – näitab esimesena A. W. Hupeli sõnaraamatu teine trükk (1818), kus leidub juba ka tuletatud esikomponendiga *ahherwars* 'alte Ofenstelle' (Hupel 1818: 22). F. J. Wiedemannil on oluliselt täienevad sõna tähenduse seletus: *ahju-waremed* 'stehen gebliebener Ofen oder Schornstein von abgebrannten oder abgetragenen Wohnungen' ['põlenud või lammutatud hoonetest püsti jäänud ahi või korsten'], *aher-wars*, *ahi-w.*, *ahju-w.* 'alte Ofenstelle, Ruine' ['vana ahjukoht, varemed'] (Wiedemann 1869: 1450, 1455).

Selgus tuleb siis, kui asjad õigesti ritta panna. Vana leksikograafilist materjali kronoloogiliselt reastades ja sõnatähendusi jälgides on ühemõtteli-

² Kahjuks olen sunnitud need sõnad edasisest käsitlusest kõrvale jätma, sest ei oska omalt poolt kuigi palju lisada. Sõna *kukerpõu* seostamine sõnaga *kukk*, *-u* 'sigimik, käbi, pung, kupar' tundub murdelevikut arvestades kahtlane: esimene on kagu-, teine ülekaalukalt lääne-eestiline (VMS I: 310); *kukk*, *-e* 'kodulind' näib olevat tõenäolisem tuletusalus. Lindude ja loomade poole pöörduakse taimede nimetamisel sageli, ehkki motiveering jääb tihti hämaraks. Sõna (*hellerhein* sidumine sõnaga *hell* 'örn' on semantiliselt meelevaldne, aga paraku ei ole mul endal midagi kaalukamat välja pakkuda.

selt selge, et *ahervare* ja *ahervars* pole midagi muud kui 'ahju vare' ja 'ahju vars' ning liitsõna esikomponent *aher-* on tuletis sõnast *ahi* : *ahju* niisamuti, nagu sõna *tühermaa* esikomponent *tüher-* on tuletis sõnast *tühi* : *tühja*. Seda kinnitab ka kõrvutus läti keelega, kus liitsõna *krāsmata* 'ahervare' esikomponent lähtub sõnast tähendusega 'ahi' (*krāsns* 'ahi' + *mest* 'heitma, viskama', vt: Mühlenbachs-Endzelins 1925–1927: 267–268). Pole tarvis eriti kõrget mõtetelendu, et ette kujutada, miks algselt kõneldi just 'ahju varemest', 'ahju varrest' või 'ahju kohast'. Vanapärases, ilma vundamendi ja korstnata talurahvaelamus oli ahi ainus kivirajatis, ja kui hoone tulekahjus hävis, säilis sellest üksnes ahi, mis jäi mustava tüükana kõrguma, kuni lagunes. Niisiis olid *ahju vare*, *ahju vars* ja *ahju koht* esialgu üsna lihtsameelsed kirjeldavad väljendid. Aja edenes rahva elatustase tõusis (paneme tähele, et 'ahjule' lisandub Wiedemanni sõnaseletuses 'korsten'), sõna tähendus laienes ja selle esialgne motivatsioon tuhmus, kuid sõna ise jäi variantidena ja tuletistena püsima.

Kui sõnade *ahervare*, *ahervars* jne senistest etümoloogilistest käsitlustest midagi positiivset esile tõsta, siis Y. H. Toivonen on ühendanud asjasse puutuvad eesti sõnad, sealhulgas palju etümoloogilist segadust külvanud *ahikotus*'e (vt Loorits 1935: 252–257; Ariste 1937: 34–38), ning oletanud, et Uusimaa murdesõna *aherrus* 'hoone või tuleaseme vare' on eesti keelest laenatud (SKES I: 5). Selle oletusega peab nõustuma. Julius Mägiste asjassepuutuv etümoloogiasõnaraamatu artikkel jääb kahjuks üsna laialivalguvaks, kuid artikli lõpus leidub siiski ka napp märkus: „vgl. *ahi* und *vare*” (vrd *ahi* ja *vare*).

pillerkaar 'rõõmus, lustlik oleng, lustipidu', PILTL (ka millegi ohtruse kohta) (EKSS 4: 269). Sõna *pillerkaar* on eesti leksikograafias hiline ja selle tulekust annab märku alles F. J. Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatu esimene trükk: *pila-k[är]* 'lustiger Reigen' ['lõbus ringmäng'], *pilakāri pidama* 'lustige Reigentänze halten' ['lõbusaid ringmänge mängima'] (Wiedemann 1869: 258). Teise trükki on tehtud vahelekirjutus ja sealt leiame juba ka tänapäeval laialt tuntud sõnakuju: *pila(pilla, piller)-kāri pidama* 'lustige Reigentänze halten' (Wiedemann 1893: 234). Varianti *pilakaar*, mida F. J. Wiedemanni sõnaraamatu esitrükk ainsana tunneb, pole XX sajandil eesti murretest enam registreeritud, aga *pillerkaar*'i kõrval on tuntud teisendid *pillakaar* ja *pillarkaar*, samuti elliptilised *pillar* 'pilgar' (Kod), *pillard* 'pilgar' (Käi, Lai) ja *piller* 'pilgar' (Khk; VMS II: 208). Mitmes murrakus tuntud sõna *pilgar* (ka *pilgaar*, *pilger*; VMS II: 207) võib olla niihästi kuluvorm sõnast *pillakaar* kui ka elliptiliselt kasutatud *pillar-* ~ *piller-*, mis on tõstetud n-ö „tugevasse astmesse”.

F. J. Wiedemanni sõnaraamatus esitatud materjal on etümoloogiliselt niivõrd ilmekas, et kommenteerida pole õieti midagi. On selge, et sõna *pillerkaar* on kujunenud sõnast *pil(l)akaar* (vt ka: EEW VII: 2055; Raun 1982: 122) ja *piller-* on tuletatud sõnast *pila* 'nali, pilge', mis on germaani resp. skandinaavia laen (vrd vanarootsi *spil*, nüüdisrootsi *spel*, saksa *Spiel* 'mäng'; vt SSA 2: 361–362, värske käsitlus: Hahmo 2010: 169–170). Vastus küsimusele, miks on *l* sõna esikomponendis gemineerunud, jääb paratamatult tõlgenduslikuks. Minu arust võiks siin näha eelkõige mänguga assotsieeruva sõna *pill* mõju, aga soovi korral saab leida teisigi seoseid (vrd EEW VII: 2005).

vikerkkaar 'spektrivärvustes kaar, mis tekib hrl päikesevalguse murdumisel ja peegeldumisel veepiiskades' (EKSS 6: 342). See eesti omapärane loodusnähtuse nimetus on ammu äratanud etümoloogiauurijate huvi. Oma tõlgen-

duse pakkus välja juba Eduard Ahrens, kes sidus liitsõna esiosa *viker-* soome sõnadega *vikkellä, vipperä* 'kiire, kärmas, väle' (Ahrens 1853: 173). Heikki Ojansuu (1910) võttis aluseks tõsiasi, et vikerkaare mõistet väljendatakse mitmes keeles sisevormiga 'vihm' + 'kaar' (saksa *Regenbogen*, soome *sateenkaar* jne) ja püüdis ka eesti *vikerkaar*'e esiosa tuletada sõnast *vihm*. Paraku on niisugune seos häälikuliselt võimatu. Lauri Kettunen (1910) ühendas – nagu seda tehti juba XIX sajandil – *viker-*tüve väidetava muistse pikse(jumala) nimetusega *Pikker*, aga niisugust sõna ei tunne eesti murded ja ka selle varasema olemasolu kohta puuduvad usaldusväärsed andmed.⁴ Julius Mägiste arvates tuleneb *viker-*tüvi sõnast *vikat* (EEW XII: 3838). Ehkki väide võib tunduda esmapilgul ebausutav ja veider, on see seisukoht hästi põhjendatav ja vastab minu meelest tõele.

Sõna *vikerkaar* on eesti leksikograafias esindatud juba alates Heinrich Stahli keeleõpetusest: *Regenboge Wickerkahr* (Stahl 1637: 99). Murretes esinevad sõnakuju *vikerka(a)r* kõrval ka variandid *vikaka(a)r*, *vikarka(a)r*, *vikatkaar*, *vikahatkaar*, *vikatkoert*, *vikekaar*, *vikenskaar*, *vikerkard*, *vikerka(a)rt* (VMS II: 678). Paneme siin eriti tähele varianti *vika(h)tkaar*, mis seostub sõnaga *vikat* (murdeti *vikahat*). See ei tarvitse sugugi olla rahvaetümoloogiline hilismoodustus, nagu arvas Heikki Ojansuu. Puhtvormiliselt ei takista miski tüve *viker-* pidamast sõna *vikat* tuletiseks. Seost sõnaga *vikat* näib kinnitavat ka keelegeograafia: variandid *vikatkaar* ja *vikahatkaar* esinevad keeleala eri äärtel kahes kompaktses, kuid teineteisest lahutatud levilas, ühelt poolt Lääne-Eesti mandril ja saartel (Krj, VII, Jaa, Pöi, Muh, Rid, Mar) ja teiselt poolt Lõuna-Eestis (Kam, Ote, San, Urv, Krl, Har, Rõu, Vas, Rüp, Se, ka Lut; vt VMS II: 678). Keelendi figureerimine keeleala kahes teineteisest eraldatud servas osutab enamasti selle vanemust teiste variantide suhtes.

Sõna *vikerkaar* kujunemine sõnast *vikatkaar* võib tänapäeva linnainimesele paista loomuvastane, aga tegelikult on see vägagi loomulik ja sobib kokku eesti maalähedase maailmapildiga. Nimetus *vikatkaar* lähtub talupoja mõttelaadist, kes sisustas taevast talle igapäevaelus lähedaste esemetega: Suur ja Väike Vanker, Koot, Reha, Sõel jne. Saaremaal tuntakse vikerkaart ka ammukaare nime all, ja ehkki amb võib linnarahva silmis näida luulelise-ma esemena kui *vikat*, on mõlemal juhul tegemist ühesuguse tarbeesemest lähtuva metafooriga.

Vahel on teadmatus viljakam kui teadmine. Pikka aega etümologiseerimata püsinud *viker-* virgutab fantaasiat ja sünnitas uusi keelendeid: *vikerdama* 'vikerkaarena küütlemine', *vikerforell*, *vikerkest*, *vikerlane* 'viikingiaegne eesti sõdalane', *Vikerraadio*. Tõepoolest, kui sõnast *vikatkaar* poleks kujunenud poeetiliselt ähmast *vikerkaar*'t, siis *vikatama*, *vikatforell*, *vikatkest*, *vikatlane* ja *Vikatraadio* poleks ilmselt sünniluba saanud.

³ Ahervarest ohvrikohana vt ERKL: 14.

⁴ Sõna *pikker* on eesti vanast kirjakeelest tuvastatud ühelainsal juhul, Johann Gutsloff'i teostest „Kurtzer Bericht und Unterricht Von der Falsch-heilig genandten Bäche in Lieffland Wöhhandu” („Lühike teade ja seletus vääralt pühaks nimetatud jõest Liivimaal Vöhhandus”, 1644), ja nimelt Erastvere talupojalt Vihtla Jürgenilt kirja pandud piksepalves, kus üks kord esineb *pikken* ja üks kord *pikker* (vt Saareste, Cederberg 1925–1931: 100). Et *pikken* figureerib ka J. Gutsloff'i keeleõpetuses, *pikker* aga mitte, siis on kõnealusel juhul arvatavasti tegu lihtsalt trükiveaga. Ärkamisaja rahvusromantilisele vaimule, kus valitses vajadus sisustada antiik-Kreeka eeskujul omaenda rahvuslik Olümpos, see mõistatuslik

Kirjandus

- A h r e n s, Eduard 1853. Grammatik der Ehstnischen Sprache Revalschen Dialektes. Reval: Kluge und Ström. [Eesti tõlge teoses: Uue ajastu misjonilingvist. Eduard Ahrens 200. Koostanud ja toimetanud Kristiina Ross. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2003.]
- A r i s t e, Paul 1937. Ahikotus. – Eesti Keel 1/2, lk 34–38. [Kordustrükk teoses: Paul Ariste. Sõnalaenuõbu. Tartu, 2010: Ilmamaa, lk 317–321.]
- C l a r e, Johann Christoph 1730. CELLARIUS Esthónico-Germanicus oder Wörter-Buch der Ehstnischen Sprache. Käsikiri Eesti Kirjandusmuuseumis.
- EEW = Julius Mägiste, Estnisches etymologisches Wörterbuch I–XII. Helsinki: Finnisch-Ugrische Gesellschaft, 1982–1983. [II trükk: 2000.]
- EKSS = Eesti keele seletav sõnaraamat 1–6. Tallinn: Eesti Keele Sihtasutus, 2009.
- ERKL = Eesti rahvakultuuri leksikon. Koostanud ja ja toimetanud Ants Viires. 3., täiendatud ja parandatud trükk. Tallinn: Eesti Entsüklopeediakirjastus, 2007.
- H a a v a, Anna 2008. Luule. Tallinn: SE&JS.
- H a h m o, Sirkka-Liisa 2010. *pila, pilli ja pillata*. – Sanoista kirjakieliin. Juhla-kirja Kaisa Häkkiselle 17. marraskuuta 2010. Toim Sirkka Saarinen, Kirsti Siitonen ja Tanja Vaittinen. (Suomalais-Ugrilaisen Seuran toimituksia 259.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, lk 169–180.
- H u p e l, August Wilhelm 1818. Ehstnische Sprachlehre für die beyden Hauptdialekte, den revalschen und dörptschen, nebst einem vollständigen ehstnischen Wörterbuche. Mitau: J. F. Steffenhagen und Sohn.
- K e t t u n e n, Lauri 1910. Viron *vikerkaar* < *vihmkaar*? – Virittäjä, lk 144–146.
- L o o r i t s, Oskar 1935. Mulgimaa ohvrikohad. – Kaleviste mailt. Õpetatud Eesti Seltsi Kirjad III. Tartu, lk 225–300.
- M ü h l e n b a c h s, Karl, E n d z e l i n s, Jānis 1925–1927. Lettisch-deutsches Wörterbuch. II. Band. Riga.
- O j a n s u u, Heikki 1910. Sateenkaaren nimitykset viron kielessä. – Virittäjä, lk 121–122.
- R a u n, Alo 1982. Eesti keele etümoloogiline teatmik. Rooma–Toronto: Maarjamaa.
- S a a r e s t e, Albert, C e d e r b e r g, Arno Rafael 1925–1931. Valik eesti kirjakeele vanemaid mälestisi a. 1524–1739. (Akadeemilise Emakeele Seltsi toimetised XVI.) Tartu: Akadeemilise Emakeele Seltsi Kirjastus.
- SKES I = Y. H. Toivonen, Suomen kielen etymologinen sanakirja I. Neljäs painos. (Lexica Societatis Fenno-Ugricae XII, 1.) Helsinki: Suomalais-Ugrilainen Seura, 1981.
- SSA = Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja 1–3. (Suomen Kirjallisuuden Seuran toimituksia 556. Kotimaisten kielten tutkimuskeskuksen julkaisuja 62.) Helsinki: Kirjallisuuden Seura ja Kotimaisten kielten tutkimuskeskus, 2001.
- S t a h l, Heinrich 1637. Anführung zu der Esthnischen Sprach. Revall: Chr. Reusner.
- UEW = Károly Rédei, Uralisches etymologisches Wörterbuch. Bd. I–III. Wiesbaden: Otto Harrasowitz, 1988–1991.
- V e s t r i n g, Salomo Heinrich 1998. Lexicon Esthónico-Germanicum. Toim Ellen Kaldjärv. Tartu: Eesti Kirjandusmuuseum.

V i k s, Ülle 1992. Väike vormisõnastik II. Sõnastik & lisad. Tallinn: Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituut.

VMS = Väike murdesõnastik I–II. Toim Valdek Pall. Tallinn: Valgus, 1982–1989.

W i e d e m a n n, Ferdinand Johann 1869. Ehstnisch-deutsches Wörterbuch. St. Petersburg.

W i e d e m a n n, Ferdinand Johann 1893. Ehstnisch-deutsches Wörterbuch. St. Petersburg.

Murrete ja murrakute lühendid: **Ambla**; **Audru**; **eL** = lõunaeesti murded; **Hargla**; **Hls** = Halliste; **Jaani**; **Juuru**; **Kambja**; **Khk** = Kihelkonna; **Kod** = Kodavere (idamurre); **Krj** = Karja; **Krk** = Karksi; **Krl** = Karula; **Kse** = Karuse; **Ksi** = Kursi; **Kuu** = Kuusalu (rannikumurre); **Käina**; **Laiuse**; **Lutsi**; **Lüganuse**; **Martna**; **Muhu**; **Märjamaa**; **Otepää**; **Pilistverer**; **PJg** = Pärnu-Jaagupi; **Pöide**; **Ridala**; **Rõuge**; **Räpina**; **Sangaste**; **Setu**; **Trv** = Tarvastu; **Urvaste**; **Vastselliina**; **VII** = Valjala.

Etymological Notes (XI). Compounds on *-er-*

Keywords: lexicology, etymology, compound words, derivation

The article studies some Estonian compounds whose first component is a derivative on *-er* and which do not occur as a separate word. The focus lies on three cases with an etymologically vague first component. Relying on early written Estonian and on dialect material it is shown that *aher-* in *ahervare* 'a ruin' derives from *ahi* 'stove', *piller-* in *pillerkaar* 'merry-making' from *pila* 'joke' and *viker-* in *vikerkaar* 'rainbow' from *vikat* 'scythe'. The last two etymologies have been suggested already by Julius Mägiste.

Udo Uiho (b. 1956), literary magazine *Looming*, editor; Institute of the Estonian Language, lexicographer, udo@looming.ee